

13. Щорічний звіт Генерального секретаря за 2022 рік. NATO. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/opinions_212795.htm#sg6 (дата звернення: 21.03.2023).

14. Членство в НАТО: як країни відреагували на заявку України. Слово і Діло. URL: <https://www.slovo-idilo.ua/2022/10/07/infografika/polityka/chlenstvo-nato-yak-krayiny-vidreahuvaly-zayavku-ukrayiny> (дата звернення: 15.10.2022).

УДК: 7.071.1 Мал (477)

ПОСТАТЬ КАЗИМИРА МАЛЕВИЧА В СУЧАСНОМУ МИСТЕЦЬКОМУ ДИСКУРСІ

М. О. Корчевий, І. В. Пятницькова

Анотація. У дослідженні розглядається постать видатного художника Казимира Малевича в сучасному світовому мистецькому дискурсі. Увага зосереджена на протидії українських мистецтвознавців спробам росіян привласнити собі ім'я митця та його творчий спадок, повністю нівелюючи українську ідентичність художника та українські мотиви його творчості.

Ключові слова: Казимир Малевич, мистецтво, Україна, Європа.

Війна Росії проти України актуалізувала питання ідентичності українських митців, які за імперського, радянського часу були привласнені та включені до російської культури. Через те, що вони здобували освіту, працювати та проживали у російських містах, їх відносили до «росіян», відкидаючи їхнє походження на другий план, або взагалі не згадуючи про нього. Серед них помітною особистістю є Казимир Малевич.

Ще з часу відновлення незалежності України мистецтвознавці піднімали питання повернення імені відомого авангардиста до спадку саме українського образотворчого мистецтва. Проте до останнього часу їх спроби не знаходили належної підтримки серед світової мистецької спільноти.

Мета цієї наукової розвідки полягає у тому, щоб на прикладі постаті Казимира Малевича розглянути, як в світовому мистецькому просторі відбувається протистояння російській культурній агресії та відновлення української приналежності відомих діячів культури.

Попри вперше «непомічання» російських дослідників, життя та творчість Казимира Севериновича Малевича були нерозривно пов'язані з Україною. Він народився у 1879 р. у Києві у сім'ї незаможних польських дворян. Батько майбутнього художника, Северин Малевич, був техніком цукрових заводів, і часто з сім'єю мешкав у різних містечках і селах Поділля, Чернігівщини та Харківщини. До 17-річного віку він проживав в Україні [4]. К. Малевич здобув гарну художню освіту, оскільки навчався у провідних українських митців того часу. Зокрема, протягом 1895–1896 рр. він здобував освіту в Київській малярській школі М. Мурашка. Паралельно відвідував майстерню М. Пимоненка у Києві [7]. Очевидно, що такий тісний зв'язок із провідними українськими митцями не міг не позначитися на становленні його як творчої особистості.

Із 1896 р. К. Малевич служив креслярем при технічному відділі управління Курсько-Московської залізниці. Навчався у Московському училищі живопису, скульптури і архітектури, згодом у Строганівському училищі та школі-студії Ф. Рерберга.

Із 1929 р. Казимир Северинович працював у Києві, де зайнявся викладацькою діяльністю у Київському художньому інституті. Навколо навчального закладу гуртувалося коло провідних українських митців того часу. Серед них були Ф. Кричевський, М. Бойчук, О. Богомазов, В. Касіян. Але вже 1930 р. К. Малевич був звільнений з начального закладу, згодом заарештований тією владою, правоприємниці якої потім буде претендувати на його творчий доробок [4].

Авангард, у якому працював К. Малевич, був одним із засобів досягнення мистецької свободи в радянські часи. Долучення до цього напрямку дало змогу митцю думати вільно та відстоювати у властивій різним його прийомам власне бачення мистецтва. Це було характерною рисою творчості Казимира Севериновича.

Незважаючи на стильову різноманітність, його творчість наповнена мотивами української народної культури. Геометричні фігури на тлі білого фону мистецтвознавці аргументовано

порівнюють із візерунками на вишиванках, рушниках чи печач. Біле тло є своєрідним символом нескінченності, а візерунки – його безпредметність, що доповнюють безсюжетну безкінечність світосприйняття.

Художніми засобами К. Малевич намагався передати своє співпереживання за долю українських селян у непрості для них часи колективізації та встановлення тоталітарного режиму. Ці мотиви знайшли відображення у селянському циклі картин митця. Одним із доказів звернення художника до теми колективізації є малюнок 1930 р., де олівцем намальовано три людські фігури, замість лиць зображено серп і молот, хрест та домовина. Дослідники стверджують, що це візуалізація на популярну у 1920–1930 рр. пісню «Де серп і молот, там смерть і голод» [7].

У повсякденному житті К. Малевич був україномовною людиною. Навіть коли він жив та працював у радянській Росії, не розмовляв чистою російською мовою. Під впливом культури українського селянського середовища він розмовляв українською, на побутовому рівні використовував подільську говірку. Митець вживав українські слова у російській мові, що мало звучання суржика, часто використовував українські вирази та анекдоти.

За споминами близьких друзів та родичів він любив співати українські пісні. Його племянник, Ю. Зайцев, згадував, як К. Малевич співав «Ще не вмерла Україна». Ба більше, Ю. Зайцев говорив, що на той час його дядько був українським націоналістом [2].

К. Малевич завжди з теплою згадував часи своєї першої Батьківщини, що зробила з нього ту людину, яку знає весь світ лише під одним прізвиськом. Ось як він згадував у автобіографії про себе та свого товариша Л. Квачевського: «Він та я були українці» [2].

Проте у сучасному інформаційному дискурсі Росія намагається привласнити собі ім'я К. Малевича, заперечуючи його українськість. Прикметним є, що саме на території цієї держави після смерті митця було заборонено його ім'я та творчість. Воно не відповідало радянському реалізму, а сам він був визнаний ворогом режиму. Будинок, у якому народився К. Малевич, у Києві на вулиці Бульйонській був зруйнований ще у 1982 р. Втрачена була і його могила [5].

До того ж російські мистецтвознавці на світовому рівні категорично заперечують не лише «українського» К. Малевича, а й існування українського авангардизму, бездоказово привласнюючи мистецький напрям до надбань своєї культури.

У російських мистецтвознавчих творах офіційним було прийнято визначати Казимира Малевича як російського художника. У часи, коли К. Малевич був за кордоном, його представляли як російського художника-авангардиста, оскільки Україна була у складі Радянського Союзу. І вислів «народився в Києві» суттєво не міг вплинути на визначення приналежності митця саме до українського мистецтва. Західний світ не бачив особливої різниці серед народів та країн Радянського Союзу. Відповідно К. Малевич, авангард асоціювався із російським контекстом [3].

Сучасна Росія також навмисно не визнає існування українського авангарду. За даними Д. Горбачова у 1993 р. у Німеччині відбулася виставка, присвячена українському авангарду. Вона викликала хвилю обурення серед росіян, які наполягали на тому, що немає ніякого «українського авангарду», і треба було б розділити одне поняття на два: «Авангард і Україна», щоб поняття «авангард» було окремо від нашої країни. Але для німців це не мало значення і вони не звертали уваги на позицію росіян.

Наступного року в Німеччині випустили довідник «Художники ХХ століття», що містив статтю про Казимира Севериновича. У ній К. Малевич був вказаний як «український живописець та скульптор, видатний діяч російської культури», що звучить досить логічно та лаконічно. Кожна людина може працювати в іншій країні, фактично як іноземець. Яскравими прикладами можуть послугувати західні митці, що працювали на дві країни: П. Пікассо – іспанський художник, діяч французької культури, Вінсент ван Гог – нідерландський художник, більшість відомих картин написав у Франції [6].

Насправді відбувається послідовна інформаційна кампанія зі сторони Росії, спрямована на привласнення особистості К. Малевича. За словами директора нідерландського фонду «Art-east+Art-west» О. Оранської, у Європі та особливо у Нідерландах авангард є важливою

віхою у сфері мистецтвознавства. У Голландії відбувається постійний кругообіг виставок. Проте вона також зазначає: «Український авангард здебільшого трактується тут як російський. В одному з провідних амстердамських музеїв відбулася велика виставка, присвячена Малевичу, однак київський період художника навіть не був представлений. У голландських музеїв дуже тісні зв'язки з Росією». За її словами, мистецтвознавці з авангарду проходять стажування в Москві або Санкт-Петербурзі, що може нашкодити їм у виявленні різниці між російським та українським авангардом. Все-таки деякі спеціалісти починають вживати термін «український авангард» [6].

Дуже влучно ситуацію відновлення української ідентичності митця характеризує сучасний український філософ К. Сігова: «Сьогодні ми долаємо три неправди і три несправедливості. Малевич був свідком «розстріляного відродження», багато його друзів були закатовані. Якщо у 1933 р. він пише: «Я – українець», то свідомий свого вибору. Перша несправедливість полягає в тому, що цю його ідентичність було стерто і забуто. Друга несправедливість – стосується України, яку він обрав та яка часто-густо не пам'ятає і не знає про це. Третя несправедливість – щодо світу. Світ начебто знає Малевича, але він знає не того Малевича, яким той хотів бути. Цю потрібну неправду ми й маємо подолати. Йдеться також про подолання забуття щодо того, ким насправді є українці» [6].

Водночас в інформаційній площині є і перемоги у визнанні К. Малевича представником українського авангарду. У Парижі у 2018 р. був представлений дизайнерський проєкт, що був визнаний Українським народним фондом. Ідеться про проєкт «Паризький путівник українського авангарду». Сфера fashion-дизайну як новий щабель культурної дипломатії запропонували українські та французькі художники, їх підтримав Український культурний фонд. Протягом місяця парижани мали можливість познайомитися зі всесвітньо відомими іменами людей, які народилися в Києві. Здебільшого дизайнерський проєкт присвячений супрематизму та самому Казимиру Малевичу.

Ф. Возіанов розповів, що ідея проєкту виникла з легкої руки Л. Лихач: коли директор видавництва «Родовід» заглянула до нього і побачила сукню-картину Малевича, їй це дуже сподобалося і у неї виник план показати таке диво в світі, в такий спосіб презентувавши український авангард. На основі його праць створювалися сукні, які немовби вийшли з рамок картин Малевича. З іншої боку, вони нагадують про те, як Казимир Северинович створював костюми до вистави «Перемога над сонцем» [9].

До того ж у 2018 р. Франція побачила український авангард і сучасне мистецтво. Відбувалися різні тематичні презентації; прем'єра фільму Д. Джулая «Малевич. Український квадрат». Видавництво «Родовід» видало французькою мовою книгу «Казимир Малевич, київський період 1928–1930». Із французького боку проєктом займалася співзасновниця культурного центру Анни Київської в Санліс (Франція) Анна Кантер, яка очолює галерею Little Odessa Gallery в Парижі.

Вона має чітку проукраїнську позицію щодо представлення авангарду у Франції. «Насправді є проблема, що у Франції дуже часто авангард вважається виключно російським. Для мене дуже важливо пояснити, що є саме український авангард. Я поклала багато свого життя на ідентифікацію Анни Київської як українки і буду далі боротися за наше коріння. Вони хотіли у нас красти Анну Ярославну. Яка була Росія в XI столітті? Була Київська Русь!».

Аналізуючи ситуацію, що сформувалася навколо питання української ідентичності К. Малевича, А. Кантер зазначала: «У Франції дуже люблять росіян, у них тісна дружба ще від XIX століття, але вони не розрізняють – хто є білорус, хто українець, ми для них усі – “рус”, тому дуже важливо пояснити французам, що Малевич – українець. Для французів Малевич є кристалізацією, це для них щось фантастичне» [9].

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну світові музеї поступово почали усвідомлювати різницю між українцями та росіянами і стали виправляти багаторічну помилку у присудженні наших митців російському загарбнику. Важливим у цьому процесі стала діяльність Метрополітен-музею у Нью-Йорку, який визнав І. Айвазовського, А. Куїнджі та І. Рєпіна українськими художниками. Так само сталося у Нідерландах. Стеделик-музей в Амстердамі, де знаходиться понад 200 робіт К. Малевича, нарешті офіційно визнав його укра-

їнським митцем. Представники музею умовно поклали край вічній суперечці його ідентифікації цитують: «Ми зараз презентуємо [щодо К. Малевича]: народився в Україні від батьків польського походження». Ця інформація вже була оприлюднена на офіційних ресурсах закладу [10].

К. Малевич був одним із видатних засновників авангардизму. Він зробив великий внесок у розвиток саме українського авангарду, і використання митцем українських мотивів – яскравий цього доказ. Митці цього напрямку не були підданцями та заручниками радянської влади, через що їх і винищували як втілення вільнодумства та свободи, яких так боялася тоталітарна влада.

К. Малевич був справжнім творцем, який робив мистецтво вільним, таким, яким він його бачив. Художник був вільним за своїм духом, і це є ще одним безперечним доказом його української ідентичності. Для прихильників соцреалізму він був небезпечно вільною людиною для режиму. Відновлення історичної правди та повернення його імені до надання саме української культури буде невігідне для тих, хто його присвоїв, оскільки саме радянська держава, спадкоємицею якою є сучасна Росія, стояла на заваді мистецькій реалізації К. Малевича. Його двічі ув'язнювали, піддавали тортурам, які позначилися на здоров'ї художника і призвели до його смерті у 1935 р.

Завдяки зусиллям українських мистецтвознавців на світовому рівні були зроблені відкриття щодо української ідентичності К. Малевича. Було організовано цілу низку мистецьких заходів, спрямованих на популяризацію К. Малевича як українського художника та відстоювання своїх прав на українській авангард початку ХХ ст.

Водночас в українських політиків, мистецтвознавців, істориків попереду ще багато роботи в напрямі подолання російської культурної анексії українських митців та їх творчого добробку. І боротьба за українського К. Малевича та перші перемоги у ній – це лише початок довгого шляху у відстоюванні виняткової унікальності та світової ваги української культури.

Abstract. The study examines the figure of the outstanding artist Kazimir Malevich in the contemporary world artistic discourse. The attention is focused on the resistance of Ukrainian art critics to Russian attempts to appropriate the name of the artist and his creative heritage, completely erasing the Ukrainian identity of the artist and the Ukrainian motives of his work.

Keywords: Kazimir Malevich, art, Ukraine, Europe.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горбачов Д. О. Авангард. Українські художники першої третини ХХ ст.: альбом. Київ: Мистецтво, 2017. 320 с.
2. Горбачов Д. О. Київські лекції Малевича. Реконструкція. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2ZS9bMjAPb4>
3. Казимир Малевич: портрет без сала. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/05/25/212766/>
4. Коляда І. А. Казимир Малевич. Харків: Фоліо, 2018. 121 с.
5. Корчевий М. О., Пятницькова І. В. Постаєть Казимира Малевича в українському живописі. Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2020. Т. 2 № 12. С. 73–76.
6. Малевич. Український вимір. URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/malevych-ukrayinsky-vymir>
7. Маркаде Ж-К. Малевич. Київ: Родовід, 2013. 304 с.
8. Жаборюк А. А. Український живопис останньої третини ХІХ – початку ХХ століття. Київ; Одеса: «Либідь», 1990. 312 с.
9. Сукня «чорний квадрат». Український авангард крокує Парижем. *Українформ*. 01.10.2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2549094-sukna-cornij-kvadrat-ukrainskij-avangard-krokue-parizem.html>
10. Russian or Ukrainian? Museums update Kazimir Malevich's nationality. URL: <https://www.theartnewspaper.com/2023/03/01/russian-or-ukrainian-museums-update-kazimir-malevichs-nationality>